

Βιβλιοστάσιον

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΖΑΡΡΑ, *Ταλμούδ*, έκδ. Ἔν-
νοια, Ἀθήνα 2015, σσ. 486.

Ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν *Desideratum* τῆς ἐπι-
στημονικῆς κοινότητος, καὶ ἰδιαίτερα τῶν
Βιβλικῶν Θεολόγων, ἀποτελοῦσε ἡ παρου-
σίαση τοῦ σημαντικοῦ ἰουδαϊκοῦ σώματος
ἐρμηνειῶν καὶ ἐμβαθύνσεων στὴν Παλαιὰ
Διαθήκη, τοῦ Ταλμούδ (: μελέτη ἢ διδα-
σκαλία). Τὸ ἔργο αὐτὸ κατάφερε νὰ πραγ-
ματοποιήσῃ ὁ ἐκλεκτὸς συνάδελφος τοῦ
Τμήματος Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου
Ἀθηνῶν ἐπίκουρος καθηγητῆς κ. Κωνστα-
ντῖνος Ζάρρας, ὁ ἄριστος γνώστης τῆς ἰου-
δαϊκῆς γραμματείας στὸν τόπο μας. Μετὰ
τὰ προλογικὰ «Μεθερμηνεύμενα» τοῦ
Κοσμήτορα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς
Ἀθηνῶν κ. Μάριου Μπέγγου, καθὼς καὶ
τὸν Πρόλογο τοῦ Ραββίνου κ. Γκαμπριέλ
Μ.Ι. Νεγρίν, ὁ συγγραφέας «Κολυμπώντας
στὸ πέλαγος τοῦ Ταλμούδ», κατὰ τὸν τίτλο
τῆς δικῆς του Εἰσαγωγῆς (σσ. 25-40) στὸ
ὅλον ἔργο, μὲ γλαφυρὴ γλῶσσα μᾶς δίνει
σ' ἓνα πρῶτο μέρος τὶς προϋποθέσεις γιὰ
τὴν καταγραφή τῆς προφορικῆς παράδο-
σης καὶ τὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ τοῦ Ταλ-
μούδ (σσ. 42-220). Στὸ μέρος αὐτὸ παρα-
κολουθεῖ κανεὶς τὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ
ποῦ ἀκολούθησε ἡ σοφία τῶν Ἰουδαίων
Ραββίνων ἀπὸ τὸ προφορικὸ στάδιο τῶν
Τανναΐμ (α' καὶ β' αἰῶνες μ.Χ.) μέχρι τὴν
καταγραφή τῆς Μισνά (: ἐπανάληψη ἢ
δευτέρωσις) ἀπὸ τὸν Ἰούδα τὸν Πρίγκιπα
(τέλη β' μ.Χ. αἰῶνα) σὲ ἕξι τάξεις ποῦ πε-

ριλαμβάνουν 62 πραγματεῖες, ἐν συνεχείᾳ
τὴν καταγραφή τῆς Τοσεφτά (: προσθήκη)
ἀπὸ τὴν ἐπόμενη γενιὰ Ραββίνων, τῶν
Ἀμοραΐμ (γ' καὶ δ' αἰῶνες μ.Χ.) καὶ τῆς
Γκεμαρά (: συμπλήρωση, παράδοση)
καθὼς καὶ τὴν ἀποκρυστάλλωση ὄλου τοῦ
ύλικου σὲ δύο μεγάλες συλλογές, τὸ Ἱερο-
σολυμιτικὸ ἢ Παλαιστίνου Ταλμούδ καὶ στὸ
ἐκτενέστερο Βαβυλωνιακὸ Ταλμούδ. Στὸ
ἴδιο μέρος παρακολουθεῖ κανεὶς τὴν ἱστο-
ρία τῶν ἐντυπῶν ἐκδόσεων τῶν δύο συλ-
λογῶν καὶ ἰδιαίτερα στὸ κεφ. «Τὸ Ταλμούδ
ποῦ ἐπίμονα ἀποζητοῦσαν οἱ φλόγες: Τὸ
Ταλμούδ στὴν πυρὰ» (σσ. 154-167) μαθαί-
νει γιὰ τοὺς κινδύνους ποῦ ἀντιμετώπισε
καὶ τὶς καταστροφές ποῦ ὑπέστη τόσο ἀπὸ
τὸν Ρωμαῖο αὐτοκράτορα Ἀδριανὸ (117-
138 μ.Χ.), ἢ ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς ποῦ
ἐπέβαλε ὁ Ἰουστινιανὸς (Νεαρὰ 146, τὸ
ἔτος 553) ὅσο καὶ μερικὸς αἰῶνες ἀργότε-
ρα ἀπὸ τὶς φλόγες τῆς Ἱερῶς Ἐξέτασης
στὴ Δ. Εὐρώπη. Ἐπίσης ἰδιαίτερο ἐνδια-
φέρον παρουσιάζει τὸ κεφάλαιο «Ἡ λο-
γικὴ τοῦ Ταλμούδ καὶ ἡ γυμναστικὴ τοῦ
νοῦ» (σσ. 168-210). Ἐδῶ ὄχι μόνον ἀναλύε-
ται ἡ συλλογιστικὴ τῶν συγγραφέων τοῦ
Ταλμούδ, ἀλλὰ καὶ φωτίζεται ὁ τρόπος
προσέγγισης τοῦ μαθητῆ καὶ τοῦ σοφοῦ
καὶ ἐκτίθεται ἡ ἐσωτερικὴ δομὴ τοῦ κειμέ-
νου. Ἀκόμη, ἐδῶ παρουσιάζεται τὸ ἔργο
τῆς σύγκρισης καὶ παραλληλισμοῦ τοῦ
Ταλμούδ μὲ κείμενα τοῦ Πλάτωνα (σσ.
193-210) καὶ γίνεται λόγος γιὰ τὰ «ἄρρητα

δόγματα» τῶν Ἀκαδημικῶν καὶ τὴν «προφορικὴ Τορὰ», ἀλλὰ καὶ γιὰ τὶς ἄγραφες διδασχῆς τῶν Πυθαγορείων καὶ τῶν Ἑσσαιῶν (σσ. 205-210).

Ἀκολουθεῖ ἓνα Δεύτερο Μέρος (σσ. 222-298), ὅπου συνοψίζονται οἱ κεντρικὲς θεολογικὲς διδασκαλίες τοῦ Ταλμούδ περὶ Θεοῦ, ἀγγέλων, δημιουργίας τοῦ κόσμου, ἀνθρώπου, Νομοδοσίας καὶ μελέτης τῆς Τορὰ, μυστικῆς θεολογίας, κοινωνικῶν σχέσεων, μέλλοντος κόσμου τῆς Ἀνάστασης καὶ περὶ Μεσσία.

Τὸ ἔργο ὁλοκληρώνεται μὲ μία ἐπιλογὴ «σταγόνων ἀπὸ τὸ πέλαγος τοῦ Ταλμούδ» (σσ. 300-452), δηλ. συναρπαστικῶν διηγήσεων γιὰ τὴ δημιουργία τῶν ἀνθρώπων, γιὰ τὴν ἀγαθοεργία καὶ τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν συνάνθρωπο, γιὰ τὴν πίστη καὶ τὴν εὐσέβεια, κ.ἄ. Οἱ διηγήσεις συνοδεύονται ἀπὸ τὸν ἀπαραίτητο καὶ διαφωτιστικὸ ἐρμηνευτικὸ σχολιασμό. Τὸ Γλωσσάρι στὸ τέλος, ὁ Πίνακας θεμάτων, ὄρων καὶ ὀνομάτων, ἡ πλούσια βιβλιογραφία καὶ στὴν ἀκροτελευτία σελίδα ἡ μορφὴ καὶ διάταξη ποὺ παρουσιάζει μία ἐπιλεγμένη σελίδα τοῦ Βαβυλωνιακοῦ Ταλμούδ βοηθοῦν τὸν ἀναγνώστη τοῦ βιβλίου.

Τὸ ἔργο ἀπευθύνεται ὄχι μόνον στὸν εἰδικὸ μελετητὴ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν ἐρμηνειῶν τῆς ἀλλὰ καὶ σὲ κάθε ἐνδιαφερόμενο ἀναγνώστη Ἰουδαῖο ἢ Χριστιανὸ ποὺ θὰ βρεῖ μέσα σ' αὐτὸ πλῆθος πληροφοριῶν, ἐλκυστικῶν διηγήσεων, ἀποθησαυρισμένης σοφίας αἰῶνων, κι ὅλα αὐτὰ μὲ μία γλῶσσα ὄχι «ξύλινη» ἀλλὰ ρέουσα, εὐχάριστη καὶ πολὺ συχνὰ λογοτεχνική, ποὺ καθιστᾷ τὸ ἔργο γιὰ τὸν κάθε ἀναγνώστη εὐχάριστο ἀνάγνωσμα, γιὰ δὲ τὸν εἰδικὸ ἐξαιρετικὰ πολῦτιμο βοήθημα.

Ἰωάννης Καραβιδόπουλος,
Ὁμότιμος Καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς
Σχολῆς Α.Π.Θ.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ἰ. ΜΑΝΤΖΑΡΙΑΔΗ, *Καινοτομία καὶ παράδοση*, ἔκδ. Ἰ. Μ. Μ. Βατοπαιδίου, Ἅγιον Ὄρος 2014, σσ. 324

Τὰ τελευταῖα χρόνια μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ διαδικτύου καὶ τὴν κυριαρχία τῆς ἠλεκτρονικῆς πληροφορίας παρατηρεῖται μεγάλη κρίση στὴν ἔκδοση καὶ κυκλοφορία βιβλίων. Ὡστόσο, ἐκδίδονται ἀκόμη ἀξιόλογα θεολογικὰ πονήματα, τὰ ὁποῖα ἀναδεικνύουν τὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ παράδοση, βλέπουν μὲ κριτικὸ μάτι τὴ σύγχρονη κοινωνικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ πραγματικότητα καὶ συνδυάζουν ἄριστα παράδοση καὶ ἀνανέωση. Στὸ πλαίσιο αὐτὸ κυκλοφόρησε πρόσφατα τὸ βιβλίο τοῦ Ὁμότιμου Καθηγητῆ τοῦ Τμήματος Θεολογίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Γεωργίου Ἰ. Μαντζαριδῆ μὲ τίτλο: *Καινοτομία καὶ παράδοση*, ἔκδ. Ἰ. Μ. Μ. Βατοπαιδίου, Ἅγιον Ὄρος 2014, σ.σ. 324.

Ἦδη ὁ τίτλος ὑπαινίσσεται τὰ κεντρικὰ ἐρωτήματα ποὺ θέτονται ἐξαρχῆς καὶ προκαλοῦν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Δηλαδή: Πῶς μπορεῖ νὰ διατηρηθεῖ ἡ ταυτότητα τῆς ὀρθόδοξου χριστιανικῆς παραδόσεως μέσα στὶς καταιγιστικὲς ἀλλαγές ποὺ συμβαίνουν στὴν ἐποχὴ μας; Πῶς μπορεῖ νὰ διασωθεῖ ἡ ἀπλότητά της μέσα στὶς ἀσυνάρτητες πολλαπλότητες; Πῶς μπορεῖ νὰ μὴν ἀλλοιωθεῖ μέσα στὶς ἀλλεπάλληλες μεταβολές καὶ νὰ σαρκωθεῖ μέσα στὶς τόσες καινοτομίες;

Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία ποὺ εἶναι παραδοσιακὴ, σημειώνει ὁ συγγραφέας, θεμελιώνεται στὴν καινοτομία καὶ διατυπώνεται στὸν κόσμον ὡς καινοτομία, ἐφόσον ἡ κατεξοχὴν καινοτομία προκλήθηκε στὸν κόσμον μὲ τὴ σάρκωση τοῦ Λόγου (σ. 16). Πηγὴ τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας εἶναι ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ, ἡ ἄκτιστη ἐνέργειά του. Καὶ ἡ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας εἶναι

ζωντανή, όταν δέν διατίθεται ἐπιθετικά στήν ὅλη κοινωνική πραγματικότητα πού συναντᾶ, ἀλλά τήν ἀντιμετωπίζει κριτικά καί δημιουργικά μέ μέτρο πάντοτε τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ.

Τὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου ἱκανοποιεῖ τὸν ἀπαιτητικὸ ἀναγνώστη, ἀφοῦ φέρει σὲ διάλογο τὴ νηπτική πατερική παράδοση μέ τὴ σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα, τὰ σύγχρονα ἐπιστημονικά ἐπιτεύγματα καί τοὺς ἐπιστημονικοὺς δογματισμούς. Οἱ λύσεις τῶν σύγχρονων κοινωνικῶν, ἠθικῶν καί οἰκολογικῶν προβλημάτων δέν παραπέμπονται ἀορίστως στοὺς ἀπρόσωπους θεσμούς, ἀλλὰ συνδέονται μέ τὴν πνευματική κατάσταση τῶν προσώπων πού δημιουργοῦν καί ὑπηρετοῦν τοὺς θεσμούς. Ἡ κατάσταση λ.χ. τοῦ νοῦ ἐπηρεάζει ὄχι μόνο τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο ἀλλὰ καί εὐρύτερα τὴν κοινωνία. Ὁ μολυσμὸς τοῦ νοῦ μέ ἐμπαθῆ νοήματα καί ἐμπαθεῖς λογισμοὺς ἀντανακλάται στὴ ζωὴ τοῦ καθενός, διαχέεται στήν κοινωνία καί ἐπιδρᾶ ἀρνητικά στὸ φυσικὸ περιβάλλον. Ὅσο ὁ ἄνθρωπος διατηρεῖ τὸ νοῦ σὲ δυσαρμονία μέ τὴν καρδιά του, ἐγκλωβισμένο στὰ πράγματα, δέν μπορεῖ νὰ διατηρεῖ ἀμόλυντο τὸ περιβάλλον του καί σωστὲς σχέσεις μέ αὐτὸ καί τοὺς ἀνθρώπους (σ. 208).

Ὁ συγγραφέας τοῦ ἐπίκαιρου αὐτοῦ βιβλίου ἐπικαιροποιεῖ μέ μοναδικὸ τρόπο τὸ λόγο τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας, ἀναμετρώντας τον μέ τὰ σύγχρονα ζητήματα. Τολμᾷ νὰ καινοτομήσει στὶς παρατηρήσεις του, παραμένοντας ταυτόχρονα στὸ πλαίσιο τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς παράδοσης. Θίγει καί ἀναδεικνύει ὅλα τὰ μεγάλα ζητήματα τῆς ἐποχῆς, χωρὶς νὰ κινδυνολογεῖ. Ὁδηγεῖ σὲ γόνιμο προβληματισμό, ἐπισημαίνοντας τὶς εὐθύνες τῶν χριστιανῶν καί διατυπώνοντας διακριτικά προτάσεις γιὰ τὴ δια-

μόρφωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοσυνειδησίας μας. Τονίζοντας τὴν ἐνότητα πίστεως καί ἔργων, ἀλήθειας καί ζωῆς δίδει μεγάλη σημασία, ὄχι μόνο στὶς δογματικὲς ἀλλὰ καί τὶς ἠθικὲς αἰρέσεις. Μὲ ἀναφορὰ στὸ πατερικὸ λόγο, «Ὁ μὴ φυλάσσω τὰς ἐντολὰς τοῦ Χριστοῦ αἰρετικὸς ἐστίν», θεωρεῖ ὅτι οἱ ἠθικὲς αἰρέσεις εἶναι ἐξίσου σοβαρὲς μέ τὶς δογματικὲς (σ. 287). Ἐξἄλλου, ὅπως ἀναφέρεται στὸν βίο τοῦ ἁγίου Σιλουανοῦ τοῦ Ἀθωνίτου, ἀλάθητο κριτήριον γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ διατήρηση τῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς ἐχθρούς.

Στὸ καλογραμμμένο μέ λιτὸ καί σαφὴ τρόπο βιβλίον, πού συνοδεύεται ἀπὸ ἀναλυτικὸ εὐρετήριο, μπορεῖ ὁ ἀναγνώστης νὰ ἐντυφῆσει μεταξὺ ἄλλων καί στὰ πολὺ ἐνδιαφέροντα κεφάλαια ὅπως: Ἀπὸ τὴν προνεωτερικότητα στὴ μετανεωτερικότητα, περιορισμοὶ καί ἐλευθερία, ἡ ὄντολογία τοῦ μίσους, ἡ πραγμάτωση τοῦ ἀδυνάτου, οἱ ἀλλαγὲς στὴν οἰκογένεια, ἡ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος, ὁ τόκος κατὰ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ συμβολὴ τοῦ ἁθωνικοῦ μοναχισμοῦ στὴν πνευματικὴ ζωὴ.

π. Βασίλειος Ἰ. Καλλιμακίτης
Ἄν. Καθηγητῆς Ἀ.Π.Θ.

ΘΑΝΑΣΗ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Ἡ Ρῆξις μέ τὸ Μηδέν. Σφηνάκια Πολιτικῆς Θεολογίας*, ἐκδ. Ἄρμος, Ἀθήνα 2015, σελ. 210.

Ἡ Πολιτικὴ Θεολογία σὲ αὐτὸ τὸ νέο βιβλίον τοῦ Θανάση Παπαθανασίου νοεῖται ὄχι ὡς ἓνα ἰδιαιτερό «εἶδος» Θεολογίας, ἀλλὰ ὡς καθαρτὴν ἢ Θεολογία πού «πολιτεύεται», κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ ἁγίου Ἰωάννη Χρυσοστόμου στὴ λειτουργία τῆς Ἀνάστασης: «Ἀνέστη Χριστὸς καί ζωὴ πολιτεύεται». Κάθε Θεολογία εἶναι μία προ-

σπάθεια να άρθρωθοῦν οἱ συνέπειες τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος τοῦ «Χριστὸς ἀνέστη» καὶ ἐν προκειμένῳ μᾶς ἐνδιαφέρει τί σημαίνει τὸ ὅτι μετὰ τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ ἡ «ζωὴ πολιτεύεται», δηλαδή «κυβερνᾷ», ἀλλὰ καὶ δημιουργεῖ ἕναν ιδιαίτερο «πολιτικὸν τρόπο ζωῆς», ἕναν τρόπο δηλαδή ἐλεύθερου πολίτη τῆς καινῆς Βασιλείας, πὺν ἐκφράζει ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὅταν γράφει «μόνον ἀξίως τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ πολιτεύεσθε» (Φιλ. 1,27). Ἡ Πολιτικὴ Θεολογία εἶναι, λοιπόν, κατ' ἀρχὴν ὄντολογικὴ καὶ ὡς τέτοια ἀφορᾷ στὴ μόνη ὄντολογικὴ ἐπανάσταση πὺν εἶναι ἡ ἀνάσταση, καὶ στὴ μόνη ὄντολογικὴ ρήξι πὺν εἶναι ἡ ρήξι μὲ τὸ μηδέν. Ἡ ἀνάσταση ὅμως φωτίζει διαφορετικὰ καὶ τὸν ἱστορικὸν δρόμον, ἢ, μᾶλλον, ὄχι ἀπλᾶ φωτίζει ἀλλὰ δημιουργεῖ ἡ ἴδια ἕναν ἱστορικὸν δρόμον πὺν ἔχει ἤδη ἀρχίσει καὶ τερματίζεται μὲ τὴν κοινὴ ἀνάσταση ὄλων μας στὸ τέλος τῆς Ἱστορίας, ὅπου θὰ σημάνει καὶ αὐτὴ ἕναν καινὸν δρόμον «ἐν ἑτέρῳ μορφῇ», τὸν δρόμον τῆς «ἐπεκτάσεως» κατὰ τὸν ἅγιον Γρηγόριον Νύσσης, ἢ τῆς «ἀεικινήτου στάσεως» κατὰ τὸν ἅγιον Μάξιμον Ὁμολογητὴ, ὅπου ἡ στάσις στὸν σκοπὸν τῆς Ἱστορίας πὺν εἶναι ἡ ἐνσωμάτωσις στὸν σαρκωθέντα Θεὸν θὰ συνυπάρχει μὲ μίαν νέα κίνησι ἢ μᾶλλον ἀεικινήσι ἀφειλόμενη στὸ γεγονός ὅτι ὁ Θεὸς δὲν θὰ μπορέσει ποτὲ νὰ ἐξαντληθεῖ ἀπὸ τίς δυνάμεις τοῦ ἐνωμένου μαζί Του κτιστοῦ πὺν θὰ προσπαθοῦν νὰ Τὸν φτάσουν.

Τὸ βιβλίον τοῦ Θανάση Παπαθανασίου καταθέτει ἕναν τρόπο τοῦ θεολογεῖν, πὺν εἶναι, θὰ λέγαμε, νὰ ἐκλαμβάνει τὴ Θεολογία ἀκριβῶς ὡς μίαν Θεολογία στὸν δρόμον (πολιτικὸν καὶ ἐκκλησιαστικόν), ὡς μίαν Θεολογία «καθ' ὁδόν». Τὸ νὰ κάνεις Θεολογία στὸ δρόμον ἔχει, ὡστόσο, συνέπειες στὸ

πὺς θεολογεῖς: Σημαίνει κατ' ἀρχὴν μίαν θεώρησι ὅπου ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι ἀλλὰ γίνεται, καὶ μάλιστα «γίνεται ὅταν ἀνοίγεται», ὅπως τονίζει ὁ τίτλος προηγούμενου βιβλίου τοῦ Θανάση Παπαθανασίου (Ἐν Πλῶ, 2008), καθὼς καὶ ὁ πλησίον μας δὲν εἶναι, ὀρισμένος στὴν ἀφετηρία τοῦ δρόμου, ἀλλὰ γίνεται ἀναπάντεχα καὶ ἀπρόσμενα (σ. 144). Ἀντιθέτως, ὡς σταμάτημα τοῦ δρόμου θεωρεῖται ἡ εἰδωλολατρία, τὸ νὰ ἀποκόψεις δηλαδή τὸν δρόμον ἀπὸ τὸν Θεὸν ὡς τέλος του, τοποθετώντας ἕνα εἰδωλο στὴ θέσι Του, καὶ ὡς κατ' ἐξοχήν εἰδωλολατρία νοεῖται ἡ πλουτοκρατία (σ. 29). Κατὰ συνέπειαν, μίαν ἐκκλησιαστικὴν Πολιτικὴ Θεολογία δὲν εἶναι ἡ ἐξειδίκευσι μᾶς σπουδῆς, ἀλλὰ εἶναι «καθ' αὐτὴν ἡ Θεολογία ὡς ἀνάσι τῆς χριστιανικῆς πίστες, πὺν, μὲ ἀκέραιον τὸ μεταφυσικὸ φορτίον της, συναντιέται καὶ ἀναμετρεῖται μὲ τὸ ἄδικο τοῦ αἰῶνος τούτου» (σ. 10). Ἡ δομὴ τοῦ βιβλίου ἀκολουθεῖ ὄντως τὸν παλμὸν μᾶς «καθ' ὁδόν» Θεολογίας: Σὲ ἕνα πρῶτον μέρος βρίσκουμε ἕνα «ἐορτολόγιον πολιτευόμενον», ὅπου σχολιάζονται ἐορτῆς ὡς σημεῖα ἑνὸς ἐκκλησιαστικοῦ ἀλλὰ καὶ πολιτικοῦ δρόμου πὺν καλούμαστε νὰ διανύσουμε ὄλοι μαζί. Σὲ ἕνα δεῦτερον μέρος, ἀνοίγουμε στὸν «ἄερα τῆς πλατείας», ὅπου προβληματιζόμαστε γιὰ τὸν διάλογον Θεολογίας καὶ Πολιτικῆς στὸν δημόσιον χώρον. Τὸ μέρος αὐτὸ εἶναι ἀρκετὰ συστηματικόν, ὅμως σύντομον διακόπτεται ἀπὸ ἀφηγήσεις ζωῶν καὶ ἱστοριῶν συγκεκριμένων ἀνθρώπων «μὲ σάρκα καὶ ὄνειρα», γιὰ νὰ καταλήξουμε πρὸς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου στὴ διερώτησι πὺς μποροῦν νὰ συγκεκριαστοῦν ἡ ἀγάπη καὶ ἡ εὐθύνη στὴ Θεολογία μας, ὥστε οὔτε ἡ ἀγάπη νὰ μένει σὲ ἕναν ἀφελεῖ ἀυτοπανηγυρισμὸν πὺν ἀγνοεῖ ψευδαισθητικὰ τὸ ἱστορικὸν κακόν, οὔτε καὶ ἡ

εὐθύνη νὰ αὐτοδικαιώνεται ἠθικιστικά πα-
ρακάμπτοντας τὴν ὄντολογικὴ πηγὴ τῆς,
ποὺ εἶναι ἐκκλησιαστικῶς ἡ ἀγάπη.

Ὁ «καθ' ὁδόν» τρόπος τοῦ θεολογεῖν
εἶναι ἐξάλλου ἐκδηλὸς ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ γε-
γονὸς ὅτι τὰ κείμενα ποὺ ἔχουν μαζευτεῖ
στὸ βιβλίον εἶχαν πρωτοδημοσιευτεῖ σὲ
«χώρους» ἀνοιχτοὺς στὴ δημόσια σφαῖρα,
ὅπως σὲ πολιτικὲς ἐφημερίδες καὶ περιοδι-
κά, ἢ στὸ Διαδίκτυο, σὲ blogs καὶ στὸ
Facebook. Ἀποτελοῦν, ἐπομένως, θεολο-
γικὲς παρεμβάσεις στὸν δημόσιον ὡς
λειτουργώντας, καθὼς λέει ὁ ὑπότιτλος τοῦ
βιβλίου, ὡς «σφηνάκια», μὲ τὴ διπλὴ σημα-
σία, εἴτε ὡς μικρὲς σφήνες, ποὺ διεμβολί-
ζουν διάφορα αὐτάρεσκα ἀντιθετικὰ ἰдео-
λογήματα φέροντάς τα κατ' ἀνάγκην σὲ
διάλογο, εἴτε ὡς οἶνο-πνευματώδη κερά-
σματα ποὺ ὁ ἀναγνώστης θὰ πρέπει νὰ πιεῖ
μονοκοπανιὰ χωρὶς νὰ ἔχει χρόνον νὰ τὰ
συνειδητοποιήσει καὶ ἐλέγξει νοητικά.
Ὑποσημειώσεις, πάντως, κατευθύνουν τὸν
ἀναγνώστη, ποὺ θὰ ἐνδιαφερθεῖ, στὰ ἐνδε-
λεχέστερα μελετήματα τοῦ συγγραφέα,
ποὺ προϋποτίθενται σὲ αὐτὲς τὶς δρομικὲς
παραμβάσεις.

Ὁ ἐκκλησιαστικὸς δρόμος, λοιπόν, ἐντο-
πίζεται, σὲ ἓνα πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου,
σὲ κάποιες ἐορταστικὲς στιγμὲς ἢ σταθ-
μοὺς ποὺ τὸν ὀριοθετοῦν. Τὸ ἐορτολόγιο
παρουσιάζεται ἐδῶ ὡς «πολιτευόμενο», ὡς
σηματοδοτοῦν δηλαδὴ μίαν ὀρισμένην πολι-
τεία. Ἡ νηστεία τῆς Σαρακοστής, ἃς
ποῦμε, νοηματοδοτεῖται ὡς σημαίνουσα
μία ὑπαρξὴ προσανατολισμένη στὸ μέλ-
λον, στὸ τέλος τοῦ δρόμου τῆς νηστείας
ποὺ θὰ εἶναι ἡ Ἀνάσταση. Ὁ Γολγοθάς,
ὅμως, συμβαίνει στὴ ζωὴ τοῦ πιστοῦ ὄχι
μόνο ὡς ἓνα στάδιο πρὶν τὴν Ἀνάσταση,
ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ὡς μία συνέπεια τῆς Ἀνά-
στασης τοῦ Χριστοῦ. Γολγοθάς σημαίνει

ὅτι ἡ Ἀνάσταση εἶναι μὲν μία νίκη, ἀλλὰ
μία νίκη ποὺ πολιτικῶς δὲν θὰ ἀφεθεῖ νὰ
ἐκφυλιστεῖ σὲ ἓνα νέο κατεστημένο (πολι-
τικὸ ἢ ἐκκλησιαστικὸ) ἢ σὲ μία νέα δου-
λεία. Ἡ νίκη, λοιπόν, τῆς Ἀνάστασης ὡς
μία νίκη τῆς θυσίας τοῦ ἑαυτοῦ καὶ ὄχι τοῦ
ἄλλου, σημαίνει ἓνα διαρκὲς πέρασμα ἀπὸ
τὸν Γολγοθά, ὥστε νὰ μὴν ἐκπέσει σὲ μία
νέα κατεστημένη ἐξουσία. Στὸν ἱστορικὸ
δρόμο, ὅμως, πολλὰ φορὲς ἡ νίκη τοῦ ἐπα-
ναστατικοῦ ὀδηγεῖ σὲ ἓνα νέο ἐξουσια-
στικὸ καθεστῶς, σὲ μία νέα ἀπολίθωση τοῦ
δρόμου καὶ τροχοπέδη γιὰ τὴν ἐπόμενη
ἐπαναστατικὴ καινούργιση. Ὁ Γολγοθάς,
γι' αὐτὸ, ὡς μία μίμηση τοῦ ἐκουσίου πά-
θους τοῦ Χριστοῦ, σημαίνει μία πολιτεία,
ὅπου ὁ χριστιανὸς προσπαθεῖ διαρκῶς ἡ
νίκη τῆς ἀνάστασης νὰ μὴν γίνῃ καθεστῶς:
Κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Alain Badiou, ὁ
σταυρὸς συμβαίνει καὶ μετὰ τὴν Ἀνάστα-
ση, λόγῳ τῆς πιστότητος στὸ συμβάν τῆς
Ἀνάστασης ποὺ δὲν πρέπει νὰ προδοθεῖ
στὴ ζωὴ μας. Ὁ Γολγοθάς ἀποκτᾶ ἔτσι μία
ἐνδοχώρα, σημειώνει ὁ Θ. Παπαθανασίου
(σ. 18), τὴν ὁποία δὲν ἔχει ἀπὸ μόνος του.
Δὲν εἶναι μόνον ἓνα πέρασμα, ἀλλὰ καὶ ἓνα
ἐργαστήρι. Ὁ δρομικὸς χαρακτήρας τοῦ
θεολογεῖν σημαίνει μία Θεολογία ποὺ δὲν
θὰ βασιλεύει σὲ στατικὲς ἀντιθέσεις, ἀλλὰ
στὴν κατάδειξη τῆς βαθύτερης σύνδεσης
τῶν διαφορετικῶν στιγμῶν τοῦ δρόμου.
Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἡ ἀγάπη δὲν μπορεῖ
νὰ ἀντιτεθεῖ στὴν εὐθύνη, ἀλλὰ θὰ δειχθεῖ
ὡς ἡ πηγὴ τῆς. Παρομοίως, ἡ Ἀνάσταση
δὲν μπορεῖ νὰ ἀντιτεθεῖ στὴ Σταύρωση. Ἡ
Σταύρωση μέσα στὴν Ἱστορία θὰ σημαίνει
τὴν «πολιτεία», δηλαδὴ τὸν πολιτικὸν τρόπο
ζωῆς αὐτοῦ ποὺ πιστεύει στὴ νίκη ἐνάντια
στὴ θανατίλα, καὶ ποὺ ἀκριβῶς γιὰ αὐτὸν
τὸν λόγο δὲν θὰ μπορέσει νὰ φονεύσει
τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ θὰ θυσιασεῖ ὁ ἴδιος.

Ἀλλὰ καὶ στὴν ἐσχατολογικὴ ζωὴ ἀκόμη, οἱ ἀναστάντες εἶναι οἱ «τσακισμένοι στοὺς ὁποίους θὰ φέρει τὴ λευτεριά» ὁ Μεσσίας (Λουκ. 4:18-19), τὰ «σπασμένα σώματα», οἱ μετέχοντες στὸ «κλώμενον σῶμα» τοῦ Χριστοῦ, οἱ φέροντες ἐσαεὶ τὰ στίγματα τοῦ μαρτυρίου ἀρνούμενοι τὴ διασφάλιση τῆς ἀντάρκειας τῆς φυσικῆς τους ζωῆς καὶ ταυτότητας.

Μέσα στὴν Ἱστορία, ὅμως, ὁ δρομικὸς τρόπος τοῦ θεολογεῖν, πὺν ἀκολουθεῖ, πιστεύουμε, ὁ Θανάσης Παπαθανασίου, σημαίνει καὶ ἓναν συντονισμὸ μὲ τὶς ἀμφισβητήσεις τῆς Ἱστορίας. Ἀ.χ. ποιά εἶναι τὰ ὄρια ἀνάμεσα στὴν ἐπανάσταση καὶ τὸ μαρτύριο; Εἶναι δύσκολο νὰ τὰ ἀδράξει κάποιος στατικά. Ἀναφέρεται λ.χ. ἡ ἱστορία τοῦ ἁγίου Ἀρέθα τῆς νότιας Ἀραβίας (περὶ τὸ 518-524), ὁ ὁποῖος ἐρμήνευσε σημεῖα τῆς Ἁγίας Γραφῆς στὴν κατεύθυνση τῆς ἀνυπακοῆς πρὸς τὸν διώκτη βασιλέα, εἰσηγήθηκε στὸ συμβούλιο τῆς πόλης του τὴν ἐνοπλὴ ἀντίσταση, δὲν εἰσακούστηκε στὸ πλαίσιο τῆς δημοκρατικῆς συλλογικῆς διακυβέρνησης, κι ἔτσι ἀκολούθησε τὸν δρόμο τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μαρτυρίου, ὡς ἐσχατὴ πράξη πολιτικῆς ἀνυπακοῆς (σ. 24-25). Παρομοίως, τίθεται ὑπὸ ἀμφισβήτηση ἀπὸ τὸν συγγραφέα ἂν ἐροτολογικὴ εἰκόνα τῶν ἐσχάτων μπορεῖ νὰ εἶναι μονότροπα μόνο ἢ λαμπρότητα καὶ ἢ χλιδή, ὁ «ἐνδοξὸς μας βυζαντινισμὸς», ἢ ἂν μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ μία ὠραιότητα πὺν ταπεινή, συνευγενῆ μὲ τὴν ἐμπράγματη φιλοξενία, ἢ ἀκόμη καὶ ἢ κατάπληξη ἀπὸ τὴ χριστουγεννιάτικη ἐσχατὴ φτώχεια τοῦ Χριστοῦ (σ. 32-33). Σὲ μία παρόμοια θεώρηση, ἢ ἐσχατολογία θὰ ἀναφερόταν περισσότερο στὸν Μεσσία πὺν ἔρχεται νὰ σώσει ἐκ τῶν ἔνδον τοὺς φτωχοὺς καὶ διψασμένους, καὶ εἰκόνα τῆς ἢ φιλοξενία τοῦ ἦθους Του.

Καταδεικνύεται, ἐπίσης, τὸ πῶς ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς ἀποδομεῖ τὸ δίπολο πλησίον καὶ ἐχθροῦ, ἀφοῦ ὡς «πλησίον» καταδεικνύει τὸν πὺν ἀπόμακρο (ἀλλόφυλο καὶ ἀλλόθρησκο), ἐνῶ ὡς ἐχθρὸ τὸν «οἰκιακὸ», τὸ μέλος τῆς οἰκογένειας (βλ. ἀντιστοίχως Λουκ. 10:29-37 καὶ Ματθ. 10:35-36).

Ὅπως ὁ δρόμος ὀριοθετεῖται ἀπὸ ὀρισμένες ἐκκλησιαστικὲς ἐφορτές, ἔτσι διανοίγεται καὶ σὲ ὀρισμένες πλατεῖες δημόσιου διαλόγου τῆς πολιτικῆς κοινότητας. Ὁ διάλογος αὐτὸς ἐπιχειρεῖται σὲ ἓνα δευτερο μέρος τοῦ βιβλίου, ὅπου καὶ δικαιολογεῖται κατ' ἐξοχὴν ὁ χαρακτηρισμὸς ὅτι οἱ παρεμβάσεις ἀποτελοῦν «σφήνες» πὺν διεμβολίζουν ὑπονομευτικὰ ἀντιτιθέμενες ἀπόψεις σὲ ἓναν παρόμοιο διάλογο. Ἀ.χ. στὴν ἀντίθεση ἂν ὁ ἐκκλησιαστικὸς λόγος ἀνήκει στὸν ἰδιωτικὸ χῶρο, ἢ ἂν βρίσκεται σὲ μία σχέση συνάλληλης συμφωνίας μὲ τὸν λόγο τὸν ἐκπορευόμενο ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία τοῦ κράτους, ὁ συγγραφέας παρεμβάλλει ὡς σφήνα μία τρίτη θεώρηση, ἐμπνεόμενη ἀπὸ τὶς σχετικὲς θέσεις τοῦ Jürgen Habermas ὅτι ὁ ἐκκλησιαστικὸς λόγος ἀνήκει σὲ ἓναν δημόσιο πλὴν ὄχι κρατικὸ χῶρο, ὅπου οἱ πολῖτες θὰ διαλεχθοῦν γιὰ τὶς ἀξίες τῆς πολιτικῆς τοῦ κοινοῦ. Μία παρόμοια θέση ὑπονομεύει τὰ αὐτόνομητα τόσο τοῦ βυζαντινισμοῦ πὺν ἐπικαλοῦνται παραδοσιαρχικὰ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἡγέτες, ὅσο καὶ τοῦ Διαφωτισμοῦ, πὺν τοποθετεῖ τὴ θρησκεία στὸν χῶρο τῆς ἰδιώτευσης, ἀλλὰ κυρίως τῆς οἰκονομοκρατίας τῆς μετανεωτερικότητας ἢ, μᾶλλον, τῆς ὑστερης νεωτερικότητας, πὺν θέλει ἐν τέλει μᾶλλον νὰ ἀποπολιτικοποιήσει τὸν ἄνθρωπο καὶ γιὰ αὐτὸ δέχεται τὴ θρησκεία μόνο ὡς μέσο ἀτομικῆς ἀντοβελτίωσης καὶ ὄχι ὡς διαλεγόμενη στὴ δημόσια σφαιρα. Παρομοίως, ὁ συγγραφέας προτάσσει μία

σφήνα μεταξύ φιλελευθερισμοῦ καὶ κοινοτισμοῦ. Ἦτοι δὲν ἐκδέχεται τὸν κοινοτισμὸ ὡς πανάκεια, κατὰ τὴ συνήθεια πολλῶν ὀρθόδοξων θεολόγων, ἀλλὰ παρατηρεῖ ὅτι ἓνας ὀρισμένος τρόπος κοινοτισμοῦ δὲν εἶναι παρὰ ἢ ἄλλη ὄψη τοῦ νομίματος τῆς οἰκονομικῆς παγκοσμιοποιημένης ἀνθρωπότητας. Γιατὶ ὁ μετανεωτερικὸς κοσμοπολιτικὸς καπιταλισμὸς δὲν παράγει μόνον ἀποκομμένους ἰδιώτες, παράγει ἐπίσης καὶ στεγανὲς γκετοποιημένες κοινότητες ποὺ σὲ μικρὸ τοπικὸ ἐπίπεδο δύνανται νὰ ὑπάρχουν ἀεροστεγῶς ἀποκομμένες ἀπὸ τὸ περιβάλλον τους καὶ ἀναπαράγοντας τὶς φονταμενταλιστικὰς τους βεβαιότητες σὲ τοπικὸ μικροεπίπεδο, ἐντέλει εὐνοώντας τὴ γενικότερη ἀπεδαφικοποίηση τοῦ καπιταλισμοῦ στὸ μακροεπίπεδο. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀρνητικὴ ἐκδοχὴ τῆς πραγματικότητας ποὺ δηλώνεται ἀπὸ τὴ λεξιπλασία «glocalization» ἐκ τῶν «local» (=τοπικός) καὶ «globalization» (=παγκοσμιοποίηση). Ἡ λύση ἐπομένως δὲν εἶναι μία μονοτροπὴ ἔξαρση τῆς κοινότητας, ἀλλὰ ἓνας πολιτικὸς δημόσιος διάλογος ποὺ νὰ ἀφορᾷ δημοκρατικὰ σὲ ὅλους τοὺς πολῖτες (καὶ τὶς ὅποιες κοινότητές τους), καθὼς καὶ τὶς διαλεγόμενες ἀξίες τους μὲ ἀξιώσεις ἐλεύθερης καθολικότητας.

Στὴ δρομικὴ φορὰ τοῦ βιβλίου, ἡ συστηματοποίηση τῶν ἐπιχειρημάτων στὸν διάλογο τῆς πλατείας τίθεται μόνον γιὰ νὰ διαρραγεῖ καὶ πάλι ἀπὸ συγκεκριμένες ἀφηγήσεις, αὐτὲς ποὺ βρῖσκουμε σὲ ἓνα τρίτο μέρος τοῦ βιβλίου, μὲ τὴν ἱστορία τοῦ Χασάν, τοῦ Καμίλο Τόρες, τοῦ Θανάση Βέγγου καὶ τοῦ παπα-Γιώργη Πυρουνάκη. Καί, πρὸς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου, σὲ ἓνα τέταρτο μέρος, ἀπὸ τὴ Θεολογία τοῦ δρόμου ὀδηγούμαστε σὲ μία ἀντίστοιχη ἀνθρωπολογία, ὅπου δὲν μπορούμε νὰ κατανοήσου-

με τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὰ ὄντικα συστατικά του, ἀπὸ τὴ «χημεία» του, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ τὴν κλήση του, τὸν προορισμὸ του καὶ τὴ στάση τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι σὲ αὐτὸν τὸν προορισμὸ (σ. 147). Στὸ τελευταῖο αὐτὸ μέρος, ὁ συγγραφέας ξεκινώντας ἀπὸ τὸ αἴτημα συγκερασμοῦ ἀγάπης καὶ εὐθύνης, τοποθετεῖται ὡς πρὸς τὴν ἑλληνικὴ καὶ εὐρωπαϊκὴ κρίση, καὶ ἐπιμέρους πτυχές της, ὅπως λ.χ. τὸν ἐπισκῆψαντα νεοναζισμό ἢ μία θεώρηση τῶν διαφορῶν μεταξύ τοῦ νεωτερικοῦ φιλελευθερισμοῦ καὶ τοῦ μετανεωτερικοῦ νεοφιλελευθερισμοῦ. Σὲ κάθε περίπτωση, πολῦτιμο τοῦ βιβλίου τοῦ Θ. Παπαθανασίου εἶναι ὅτι τὸ περιεχόμενό του οἰοῖται ταυτίζεται μὲ τὴ μορφή του, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι οἱ ἰδέες ἀποτυπώνονται κατ' ἐξοχὴν στὸν τρόπο γραφῆς. Ἡ Πολιτικὴ Θεολογία δὲν γίνεται ἐπομένως ἄλλη μία ἰδεολογία, ἀλλὰ μία πρόσκληση γιὰ μία συνάντηση Ἐκκλησίας καὶ Πολιτικῆς ἐκ τῶν ἔνδον τῆς ἱστορικῆς διαδρομῆς, ὅπως αὐτὴ ἀποτυπώνεται σὲ ἓνα ρευστὸ πλὴν προσανατολισμένο κείμενο.

Διονύσιος Σκλήρης

ΑΡΧΙΜ. ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΣΤ. ΥΦΑΝΤΙΔΗ, *Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ πολιτικὲς δυνάμεις – Ἀπὸ τὴ Συνδιάσκεψη τῆς Λωζάννης ἕως τὴν ἐκλογή τοῦ Πατριάρχου Βασιλείου Γ΄*, Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Καβάλα-Βενετία, σσ. 558.

Ἀπὸ τὸ Πατριαρχικὸ Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν μὲ τὴν ἐκπνοὴ τοῦ σωτηρίου ἔτους 2014, κυκλοφόρησε ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω τίτλο, μία νέα μελέτη ποὺ συνέγραψε ὁ ἀκάματος ἐργάτης τοῦ πνεύματος ἀρχιμανδρίτης π. Εὐάγγελος Ὑφαντίδης. Πρόκειται γιὰ διδακτορικὴ διατριβή, ποὺ ὑποβλή-

θηκε τὸ 2006 ἀπὸ τὸ συγγραφέα στὸ Τμήμα Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολικῆς τοῦ ΑΠΘ καὶ ἐγκρίθηκε μὲ τὸ βαθμὸ ἄριστα. Ἡ ὀγκώδης πραγματεία, ἡ ὁποία ἀριθμεῖ 558 σελίδες καὶ φέρει σχῆμα 0,18x0,25 ἐκ., ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴν ἐκδοτικὴ ἐταιρεία «ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ ΑΒΕΕ». Στὸ ἔγχρωμο ἐξώφυλλο εἰκονίζεται ἓνα σταυροειδὲς γράφημα, στὸ δὲ ὀπισθόφυλλο δημοσιεύεται ἐπιγραμματικὰ περίληψη τῆς παρουσίας πραγματείας. Ἐπίσης, στὶς προεκτάσεις τοῦ ἐξωφύλλου (ἀντία) δημοσιεύεται ἡ φωτογραφία τοῦ συγγραφέα, καθὼς καὶ σύντομο βιογραφικὸ σημεῖωμα αὐτοῦ. Ἡ καλαίσθητη καὶ ἐπιμελημένη ἱστορικὴ ἔκδοση ἀρχίζει κατὰ πρῶτον μὲ τὴν πατριαρχικὴ εὐλογία καὶ τὰ συγχαρητήρια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου (σσ. 7-8) καὶ ἀφιερώνεται στοὺς γονεῖς τοῦ συγγραφέα (σ. 9). Ἀκολουθεῖ, ὁ «ΠΡΟΛΟΓΟΣ» (σσ. 11-14) τοῦ συγγραφέα, ὅπου παρουσιάζεται συνοπτικὰ τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου, ἡ διαίρεσή του σὲ τρία μέρη καὶ ἡ πρόθεση τῆς ἐρευνητικῆς ἐργασίας τοῦ συγγραφέα, ἡ ὁποία προσδιορίζεται στὴ σελ. 13 τοῦ βιβλίου: «Στόχος ὅλης αὐτῆς τῆς προσπάθειας εἶναι νὰ φανοῦν ξεκάθαρα τὰ γεγονότα, νὰ μελετηθοῦν ἐπίσημα πατριαρχικὰ καὶ διπλωματικὰ ἔγγραφα καὶ συνομιλίες, νὰ σκιαγραφηθοῦν πρόσωπα, νὰ παρουσιαστοῦν οἱ πολιτικὲς πού ἀκολούθησαν τὰ κράτη καὶ νὰ φανεῖ ἡ στάση τῆς Πρωτόθρονος Ἐκκλησίας, καθὼς καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιμετώπισε τὶς ἐξελίξεις, διαφυλάσσοντας τὸν ἱστορικὰ κατοχυρωμένο διεθνή χαρακτήρα τοῦ θεσμοῦ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου». Στὴ συνέχεια, ἔπονται οἱ «ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ» (σσ. 15-16), τὰ «ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ» (σσ. 17-20) καὶ ἡ «ΕΙΣΑΓΩΓΗ» (σσ. 21-30), στὴν ὁποία γίνεται

μία σύντομη ἱστορικὴ ἀναφορὰ ἀπὸ τὸν 5^ο ἕως ἀρχῆς τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα, γιὰ τὸν ἔθναρχικὸ ρόλο καὶ τὰ προνόμια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, καθὼς καὶ γιὰ τὴ διαχρονικὴ του παρουσία σὲ διεθνῆς ἐπίπεδο.

Ἡ διαπραγμάτευση τοῦ θέματος πραγματοποιεῖται σὲ τρία ἐκτενῆ μέρη. Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου, τιτλοφορούμενο «**Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ**», ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία κεφάλαια. Τὸ πρῶτο κεφάλαιο μὲ τὸν ὑπότιτλο: «**Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΥ Δ΄**» (σσ. 33-94), ἀριθμεῖ δώδεκα ὑποκεφάλαια, στὰ ὁποῖα ἐξετάζονται διεξοδικὰ ὅλα ἐκεῖνα τὰ ζητήματα πού σημάδεψαν τὸ τέλος τῆς πατριαρχικῆς πορείας τοῦ Μελετίου Δ΄ (Μεταξάκη, 1921-1923), ὅπως π.χ., ἡ ἀναγνώρισή του ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση, ἡ πρότασή του γιὰ τὴ μεταφορὰ τῆς ἔδρας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴ Θεσσαλονίκη, ἡ παραίτησή του, τὸ κίνημα μὲ σκοπὸ τὴ βίαιη ἀπομάκρυνσή του, ἡ ἀποχώρησή του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, κ.ἄ. Ἐπίσης, γίνεται ἀναφορὰ στὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων τῆς Συνδιάσκεψης τῆς Λωζάννης, καθὼς καὶ στὴν ἀπόφαση καὶ στὴ σημασία της γιὰ τὸ μέλλον τοῦ πατριαρχικοῦ θεσμοῦ. Ἀκόμη, μνημονεύονται οἱ ἐνέργειες τῆς Ἱερᾶς Συνόδου γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ νέου πατριάρχου μετὰ τὴν ἀποχώρησή τοῦ Μελετίου καὶ περιγράφεται τὸ πρῶτο πραξικόπημα τοῦ παπα-Εὐθύμ. Στὸ δεύτερο κεφάλαιο, τὸ ὁποῖο ἀρχεῖται μὲ τὸν ὑπότιτλο: «**Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ζ΄ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ**» (σσ. 95-148) καὶ περιλαμβάνει ἑννέα ὑποκεφάλαια, ὁ συγγραφέας παρουσιάζει τὰ διάφορα γεγονότα πού ἔλαβαν χώρα κατὰ τὴν περίοδο τῆς πατριαρχίας τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ζ΄ (1923-1924), ὅπως π.χ., ἡ ἐκλογή καὶ ἡ ἐνθρόνισή

του, τὸ δεύτερο προαξικόπημα τοῦ παπα-Εὐθύμ και ὁ ἀποσηματισμός του, ἡ κατάληψη τοῦ ναοῦ και τῶν κτιριακῶν συγκροτημάτων τῆς Παναγίας Καφατιανῆς, ἡ διευθέτηση τῆς ἀνταλλαγῆς τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου, κ.ἄ. Στὸ τρίτο κεφάλαιο ποῦ τιτλοφορεῖται ὡς: «Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΣ ΘΕΣΜΟΣ ΑΠΕΙΛΟΥΜΕΝΟΣ» (σσ. 149-208) και ἀριθμεῖ ἑννέα ὑποκεφάλαια, γίνεται εἰδικὴ μνεία γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ζ' (1924) και σχολιάζονται οἱ λόγοι τῆς ἐκλογῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίνου ΣΤ' (1924), ἐνῶ παράλληλα, καταγράφονται οἱ κίνδυνοι κατὰ τοῦ πατριαρχικοῦ θεσμοῦ μέσῳ τῶν διαφόρων ζητημάτων, ὅπως π.χ., τῆς μεταφορᾶς τῆς ἑδρας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐκτὸς Τουρκίας, τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν συνοδικῶν ἀρχιερέων, κ.ἄ. Τὸ δεύτερο μέρος, τιτλοφορούμενο: «Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ» ἔχει τρία κεφάλαια. Στὸ πρῶτο κεφάλαιο ὑπὸ τὸν τίτλο: «Η ΑΠΕΛΑΣΗ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΤ'» (σσ. 211-277), τὸ ὁποῖο περιέχει ἑννέα ὑποκεφάλαια, ὁ συγγραφέας διαπραγματεύεται ὅλα ἐκεῖνα τὰ γεγονότα ποῦ σχετίζονται μὲ τὴν ἀπέλαση τοῦ ὡς ἄνω πατριάρχου (30-1-1925), ὅπως π.χ., τῆς ἀντιδράσεις τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης, τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν, κ.ἄ. Στὸ δεύτερο κεφάλαιο μὲ τὸν τίτλο: «Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΣ ΑΠΕΛΑΣΗΣ» (σσ. 279-351), τὸ ὁποῖο περιλαμβάνει δώδεκα ὑποκεφάλαια, ὁ συγγραφέας ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ πατριάρχου Κωνσταντίνου ΣΤ' ἀπὸ τὸν Οἰκουμενικὸ Ἱερόν, μὲ τῆς ἀντιδράσεις τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν, τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν και Ὁμολογιῶν

ποῦ προξένησε ἡ παραπάνω ἀπομάκρυνση, καθὼς και μὲ τὴ διεθνή εἰδησεογραφία ἢ ὁποῖα κατέγραψε τὸ ὡς ἄνω ζήτημα τῆς ἀπομάκρυνσης, κ.ἄ. Τὸ τρίτο κεφάλαιο ποῦ ἀφορᾶ: «ΤΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΚτΕ (Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν)» (σσ. 353-439) και περιέχει δεκαπέντε ὑποκεφάλαια, ἀσχολεῖται διεξοδικὰ μὲ τὴν προσφυγὴ τῆς Ἑλλάδας στὸν παραπάνω διεθνή ὀργανισμό (ΚτΕ) γιὰ τὸ ὡς ἄνω ζήτημα, καθὼς και μὲ τῆς διαφορῆς ἀντιπαραθέσεις και τὰ σημεῖα τριβῆς ποῦ τέθηκαν στὸ τραπέζι τῶν διαπραγματεύσεων ἀπὸ τῆς ἐνδιαφερόμενες πλευρῆς Ἑλλάδας, Τουρκίας, Γαλλίας και ἄλλες χῶρες στὴ Γενεύη (Μάρτιος 1925), ὅπως π.χ., ὁ ὑποβιβασμός τοῦ πατριαρχικοῦ θεσμοῦ, ἡ ἀπέλαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ἀρχιερέων, κ.ἄ. Στὸ τρίτο μέρος ποῦ φέρει τὸν τίτλο: «ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ - Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ» (σσ. 443-498) και περιλαμβάνει ἑντεκα ὑποκεφάλαια ὁ συγγραφέας κάμει σύντομη ἀναφορὰ στὸ ζήτημα τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ἱεραρχῶν, τονίζει τὸ ρόλο τῆς ΚτΕ γιὰ τὴν ἐπίλυση τοῦ πατριαρχικοῦ ζητήματος, περιγράφει τὴν παραίτηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίνου ΣΤ', παρέχει πληροφορίες γιὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βασιλείου Γ', κ.ἄ. Μὲ τὸν «Ἐπίλογο» (σ. 499), τῆς «Εἰκόνες» (σσ. 501-506), τὸ «Χρονολογικὸ πῖνακα» (σσ. 507-508), τῆς «Πηγῆς και τῆ Βιβλιογραφία» (σσ. 509-520), καθὼς και τὸ «Εὐρετήριο» (σσ. 521-558), ὀλοκληρῶνεται ἡ παροῦσα πραγματεία.

Ὁ π. Εὐάγγελος Ἰφραντίδης, τέκνο εὐσεβῶν γονέων, γεννήθηκε στὴν Καβάλα και τυγχάνει πτυχιούχος τῆς Θεολογικῆς

Σχολής του ΑΠΘ και της Σχολής Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Γρηγοριανοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης, καθὼς καὶ Διδάκτωρ τῶν δύο ὡς ἄνω πανεπιστημιακῶν ἰδρυμάτων. Ἐμβριθῆς θεολόγος καὶ βαθῆς γνώστης τῶν γραφῶν, ἀλλὰ καὶ ἄριστος μελετητῆς τῆς Ὁρθόδοξης καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας δημοσίευσε ἐπιστημονικὰ συγγράμματα θεολογικοῦ καὶ ἱστορικοῦ περιεχομένου. Παράλληλα, συμμετέχοντας σὲ διεθνή συνέδρια ἀναδεικνύει μὲ ἐπιστημονικὴ προσέγγιση τὶς μεγάλες μορφές τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ προβάλλει τὸ ὀρθόδοξο μοναχικὸ ἰδεῶδες ὡς σημεῖο ἀναφορᾶς, ἀγιότητος καὶ πατερικότητος. Ἡ πνευματικὴ του καθαρότητα, ἡ ἀκαταπόνητη ἐργατικότητά του, ἡ θερμὴ του πίστη, ἡ θεολογικὴ του βαθύτητα, τὸ εὐπροσήμερον τοῦ χαρακτήρα του καὶ ἡ ἀνύστακτη ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας μέριμνά του, τὸν κατατάσσουν στὴν χορεία τῶν κληρικῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου οἱ ὁποῖοι μεταλαμπαδεύουν ἀνά τὴν Οἰκουμένη τὸ ἀνέσπερο φῶς τοῦ Φαναρίου. Ἡ Ὁρθοδοξία σήμερον στὴν Εὐρώπη ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ παρόμοιες περιπτώσεις, ὅπως αὐτὴν τοῦ π. Εὐάγγελου, ὁ ὁποῖος ὡς ἐξομολόγος διακριτικὸς καὶ τῆς νεότητος ἀκούρατος ὁδηγός, διακονεῖ τὴ Μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τῆ θέσης τοῦ πρωτοσυγκέλλου στὶς ἐπάλλξεις τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἰταλίας καὶ Μελίτης, προσφέροντας πλούσιο συγγραφικὸ, κατηχητικὸ καὶ ἱεραποστολικὸ ἔργο. Μὲ ἀξιομίμητη σύνεση καὶ ὑπερβάλλοντα ζῆλο, κάτω ἀπὸ τὴν πεπνυμένη πνευματικὴ καθοδήγηση τοῦ γέροντά του πολιτοῦ Σεβ. Μητροπολίτη Ἰταλίας καὶ Μελίτης κ. Γενναδίου, ἐκδαπανᾶται γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνακαίνιση καὶ ἐξύψωση τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως τοῦ γέροντός

του. Μὲ ἔδρα τὴν ἱστορικὴ πόλη τῆς Βενετίας καὶ μὲ κέντρο τὸν Μητροπολιτικὸ καὶ ἱστορικὸ ἱερὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Ἑλλήνων, ὁ π. Εὐάγγελος ὡς ἱεροκῆρυξ καὶ ἄριστος λειτουργὸς τοῦ Ὑψίστου δίδει καθημερινὰ μαρτυρία Χριστοῦ καὶ Ἑλλάδας. Προερχόμενος ἀπὸ ἐπαρχία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ἐπέδειξε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Μὲ ξεχωριστὸ ζῆλο, ἀφοῦ διερεύνησε ἐπιστημονικὰ καὶ μελέτησε μὲ ἀντικειμενικότητα τὶς ἀρχαιακῆς πηγές τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ (Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, Βατικανό, Ὑπουργείων Ἐξωτερικῶν Ἑλλάδας, Γαλλίας, κ.ἄ.), τὶς ὁποῖες συνδύασε μὲ τὶς ἐκδεδομένες πηγές, συνέγραψε μὲ πειστικότητα καὶ σαφήνεια ἀξιόλογη πραγματεία ἢ ὁποῖα διαφωτίζει μίᾳ ἰδιαίτερα δύσκολη περίοδο τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως 1923-1925. Ὁ συγγραφέας, ἀπλὸς καὶ μεθοδικός, μὲ παραστατικότητα καὶ σὲ γλῶσσα τῆ ρέουσα δημοτικὴ ἐφαρμόζει τὰ δεδομένα τῆς κριτικῆς ἔρευνας ὡς πρὸς τὴ διαπραγματεύση τῶν προσώπων καὶ τῶν γεγονότων. Εἰδικότερα, διατυπώνει προσωπικῆς γνώμης καὶ ἀπόψεις (σσ. 83, 53, κ.ἄ.), ἐνῶ ἐκφράζει πεποιθήσεις καὶ ὑποθέσεις (σσ. 42, 117, κ.ἄ.). Ἐπίσης, προχωρεῖ σὲ ἐπισημάνσεις καὶ διαπιστώσεις (σσ. 45, 349, κ.ἄ.) καὶ καταλήγει σὲ χαρακτηρισμοὺς καὶ συμπεράσματα (σσ. 433, 301, κ.ἄ.). Ἀκόμη, ὁ πραγματικὸς πλοῦτος τῶν ὑποσημειώσεων καὶ παραπομπῶν καταδεικνύουν τὴν κοπιώδη ἐρευνητικὴ προσπάθεια τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴ συγγραφὴ τῆς παρούσης μελέτης, μέσα ἀπὸ τὴν ὁποῖα περιγράφονται σὲ διπλωματικὸ ἐπίπεδο οἱ σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου μὲ τὴν πολιτικὴ ἡγεσία τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Τουρ-

κίας κατά την περίοδο 1923-1925 και αναλύονται κατά πρώτο λόγο οί διαπραγματευτικές παρεμβάσεις τών Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων γιά τὸ ἐπίμαχο ζήτημα τῆς λειτουργίας τοῦ θεσμοῦ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, δηλ., γιά τὴν παραμονή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴν Τουρκία ἢ τὴν μεταφορά του σὲ ἑλληνικὸ ἔδαφος. Κατὰ δεύτερο λόγο ἐξιστοροῦνται μέσα ἀπὸ τὰ πολιτικὰ γεγονότα καὶ τὰ διπλωματικὰ συμβάντα οἱ διαπροσωπικὲς σχέσεις μεταξὺ πατριαρχῶν, ἀρχιερέων, λαϊκῶν, κ.λπ., καὶ δίδονται βιογραφικὰ καὶ πραγματολογικὰ στοιχεῖα τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς περιόδου αὐτῆς. Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε, ὅτι ζωτικῆς σημασίας γιά τὴν ἑλληνικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ἀποτέλεσε ἡ διαχριστιανικὴ ἀποστολὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, καθὼς καὶ ἡ ὁμαλὴ καὶ ἀπρόσκοπτη λειτουργία του, ἡ ὁποία μέχρι καὶ σήμερα, κατέχει τὴν πρώτη θέση στὴν ἀτζέντα τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῶν ἐκαστοτε ἑλληνικῶν κυβερνήσεων. Ὁ ἀναγνώστης, μελετώντας τὴν παρούσα πραγματεία, ἡ ὁποία διανθίζεται ἀπὸ ἀσπρόμαυρο φωτογραφικὸ ὑλικὸ νιώθει, ὅτι βιώνει βῆμα πρὸς βῆμα, ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ πολιτικὰ γεγονότα (1923-1925), πού σημάδεψαν τὴν μετέπειτα πορεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀλλὰ καὶ τὸν ἑλληνισμὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ γενικότερα τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ παρὸν βιβλίον πού διακρίνεται γιά τὴν ἀμεσότητα καὶ ζωτικότητα του καταγράφει τὸ ἱστορικὸ φορτίον πού σήκωσαν στοὺς ὤμους τους οἱ κληρικοὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ συστήνεται ὄχι μόνο στοὺς φιλόστοργους καὶ σκεπτόμενους ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ σ' ἐκεῖνους πού ἀσκοῦν κάθε εἶδους κριτικὴ γιά τὸ σεπτὸ Κέντρο τοῦ Φαναρίου. Ἄς μελετήσουν καὶ τούτῃ τὴ μαρτυρικὴ περίοδο

τοῦ Φαναρίου, ὅπως παρουσιάζεται ἀνάγλυφα, μέσα ἀπὸ τὴ γραφίδα τοῦ λόγιου συγγραφέα π. Εὐαγγέλου γιά νὰ ἐμπλουτίσουν τὶς γνώσεις τους καὶ νὰ ἀποφεύγουν τὴν παραχάραξη τῆς ἱστορίας καὶ τὴ διαστρέβλωση τῆς ἀλήθειας. Στὶς σελίδες τῆς παρουσίας πραγματείας ὁ συγγραφέας ξεδιπλώνει μέσα ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ δρώμενα τὸ βουβὸ πόνον τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἔχει τὴν ἀνακαινιστικὴ δύναμη νὰ μεταμορφώνει τὸν πόνον καὶ τὶς μεγαλύτερες θλίψεις σὲ ὑπομονὴ καὶ ἐλπίδα. Αὐτὸ ἄλλωστε, μᾶς διαβεβαιώνει ἀπὸ τὴν προσωπικὴ του ἐμπειρία ὁ Ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν θεὸς Παῦλος: «Εἰδότες ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει» (Ρωμ. 5,3-5). Ἕνα νέο, ἀξιόλογο, ἱστορικὸ σύγγραμμα προστίθεται στὴ βιβλιογραφία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ τῆς συνολικῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Παράλληλα, μὲ τὸ παρὸν βιβλίον πλουτίζεται ὄχι μόνο ἡ ἑλληνικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ παγκόσμια διπλωματικὴ ἱστορία, ἀφοῦ ἡ παρούσα διατριβὴ διαπραγματεύεται, τόσο σὲ ἐκκλησιαστικὸ, ὅσο καὶ σὲ πολιτικὸ ἐπίπεδο ἕναν ἱστορικὸ θεσμὸ μὲ παγκόσμια ἀκτινοβολία, ὅπως εἶναι τὸ Οἰκουμενικὸ μας Πατριαρχεῖο. Γιά τὸ λόγο αὐτό, θεωροῦμε ἐπιβεβλημένη τὴ μετάφραση τῆς παρούσης διατριβῆς στὶς κυριότερες εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες γιά νὰ χρησιμεύσει πρακτικὰ, ὡς ἐπιστημονικὸς ὁδηγὸς καὶ σύμβουλος, σὲ κάθε Διπλωμάτη, ἰδιαίτερα σὲ ἐκεῖνους οἱ ὁποῖοι πρόκειται νὰ ὑπηρετήσουν στὴν Τουρκία. Τὸ βιβλίον αὐτὸ τοῦ π. Εὐαγγέλου, ἐνισχύει ἐπιστημονικὰ τὸν τομέα τῆς Διπλωματικῆς Ἱστορίας καὶ πιστεύουμε ὅτι θὰ μπορούσε νὰ συμπεριληφθεῖ στὰ διδακτικὰ ἐγχειρίδια τῆς Διπλω-

ματικής Ἀκαδημίας τόσο τῆς Ἑλλάδας, ὅσο καὶ τῶν ἄλλων Κρατῶν, ἀφοῦ κατὰ κύριο λόγο διαπραγματεύεται ἓνα διπλωματικό ζήτημα τὸ ὁποῖο διαχειρίστηκαν διπλωμάτες διεθνoῦς κύρους καὶ ἔλαβε ὄχι μόνο εὐρωπαϊκή, ἀλλὰ καὶ παγκόσμια διάσταση. Συγχαίρουμε εὐλικρινὰ τὸν π. Εὐάγγελο γιὰ τὴ συγγραφή τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς μελέτης καὶ τοῦ ὀφείλονται εὐχαριστίες γιὰ τὴν ἀξιέπαινη ἐπιστημονικὴ του προσπάθεια. Εὐχομαι, ὅπως ὁ πανοικτίρμων Θεὸς νὰ χαρίζει ὑγεία καὶ δύναμη στὸν π. Εὐάγγελο, ὥστε νὰ συνεχίζει τὴ διακονία τοῦ γραπτοῦ καὶ προφορικοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ.

Δημήτριος Ἰ. Τοιανκλίδης
Δρ Θ. - Νομικός

ΠΑΤΑΠΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΚΑΥΣΟΚΑΛΥΒΙΤΟΥ, Ὁ μοναχὸς Ἰάκωβος Νεασκητιώτης (†1869) καὶ τὸ ἔργο του. Ὑμναγιολογικὰ γιὰ τὴ Θεοτόκο καὶ τοὺς Ἁγιορεῖτες ὁσιομάρτυρες, ἔκδ. Ἱερῶς Μονῆς Ἁγίου Παύλου, Ἁγιον Ὄρος 2014, 912 σσ.

Ὁ μοναχὸς Πατάπιος ὁ Καυσοκαλυβίτης εἶναι γνωστὸς λόγιος τοῦ Ἁγίου Ὄρους μὲ ἀρκετὰ δημοσιεύματα. Τὸ παρουσιαζόμενο ἔργο ἀποτελεῖ διδακτορικὴ διατριβὴ ποὺ ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὸ Τμῆμα Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ παροῦσα μελέτη δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ γραφεῖ ἀπὸ ἓναν μὴ ἁγιορεῖτη ἐρευνητὴ, ἐπειδὴ σχεδὸν ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Ἰακώβου Νεασκητιώτη φυλάσσονται σὲ ἁγιορεῖτικες βιβλιοθήκες, στὴν πλειονότητά τους ἀνέκδοτα καὶ ἀκαταλογογράφητα, ἀκριβῶς γιὰ τὴ γράφτηκαν κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα. Ὁ π. Πατάπιος ὡς κάτοικος τοῦ Ἁγίου Ὄρους εἶχε τὴ δυνατότητα, ἀλλὰ καὶ τὸ κουράγιο νὰ ἀλωνίσει κυριολεκτικὰ τὸ περιβόλι τῆς

Παναγίας καὶ νὰ ἐπισημάνει τὰ περισσότερα ἔργα τοῦ Ἰακώβου.

Ἡ ἐκτενέστατη ἐργασία τοῦ π. Παταπίου εἶναι τετραμερῆς. Τὸ πρῶτο μέρος καταλαμβάνει ἡ Εἰσαγωγή, στὴν ὁποία παρουσιάζεται «Τὸ Ἁγιον Ὄρος κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ μοναχοῦ Ἰακώβου Νεασκητιώτου» (σσ. 27-58). Στὴν ἐνότητα αὐτὴ ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἡ παρουσίαση τῶν ἁγιορεϊτικῶν προσωποποιήσεων σύγχρονων τοῦ Ἰακώβου.

Τὸ Α΄ κεφάλαιο εἶναι ἀφιερωμένο ἀποκλειστικὰ στὸν Ἰάκωβο Νεασκητιώτη (βιογραφικά, κωδικογραφικὸ καὶ συγγραφικὸ ἔργο του). Ὁ π. Πατάπιος, ἐπὶ τῆ βάσει τῶν νεότερων στοιχείων ποὺ ἀντλήσε ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν ἔργων τοῦ Ἰακώβου, ἐπισημαίνει τὰ λάθη προγενέστερων ἐρευνητῶν ὡς πρὸς τὸν τόπο καταγωγῆς του (δὲν ὑπῆρξε Ἡπειρώτης, ἀλλὰ Κυθήριος) καὶ τὸν ἀποσυνδέει ἀπὸ τὸν δῆθεν «θεῖο» του Θεοδώρητο μοναχὸ ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὰ Γιάννενα. Ἐν συνεχείᾳ μᾶς προσφέρει στοιχεῖα γιὰ τὸ χρόνο γεννήσεως, τόπους μονάσεως, τὴ συνοδεία του, τὴ μόρφωση καὶ τὴ σπουδὴς του, τὴ διδασκαλικὴ του ιδιότητα, τὴ σχέση του μὲ προσωποποιήσεις τῆς ἐποχῆς του, σκιαγράφησή του ὡς μοναχοῦ, καὶ τὴν παραποίηση πατριαρχικῶν καὶ συνοδικῶν ἐγγράφων ἀπὸ τὸν Ἰάκωβο.

Ὡς πρὸς τὸ κωδικογραφικὸ ἔργο τοῦ Ἰακώβου ὁ π. Πατάπιος ἐπισημαίνει ὅτι αὐτὸ ἀποτελοῦσε τὸ ἐργόχειρο τοῦ Ἰακώβου, γιὰ νὰ ἐξοικονομεῖ τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Πρὸς ἀποφυγὴ συγχύσεως μὲ ἄλλους ὁμώνυμους μοναχοὺς καὶ κωδικογράφους τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὁ συγγραφέας μας τοὺς παρουσιάζει μὲ ἀδρῆς γραμμῆς (13 Ἰακώβους). Τὰ στοιχεῖα τῆς ἐρευνας γιὰ τὸν Ἰάκωβο εἶναι πραγματικὰ ἀποκαλυπτικά. Οἱ

αυτόγραφοί του κώδικες ἀνέρχονται στοὺς 208, ἐνῶ οἱ κώδικες ἄλλων γραφῶν ποὺ περιέχουν ἔργα του σὲ 65. Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Ἰακώβου κατατάσσεται στὶς ἑξῆς κατηγορίες: Ἀγιολογικὰ 42, ὕμνογραφικὰ 91, μεταφραστικὰ 38, θεολογικὰ-ἀντιρρητικὰ 21, ἱστορικὰ 14 καὶ λειτουργικὰ 26. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ ἀναγνώστης στὶς σελίδες τῆς διατριβῆς θὰ βρεῖ καὶ τὰ στοιχεῖα γιὰ τοὺς κώδικες ποὺ φιλοξενοῦν ἔργα τοῦ Ἰακώβου καὶ ὅλους τοὺς τίτλους τῶν ἔργων του.

Ἡ μεγάλη ἔκταση τοῦ ἔργου τοῦ Ἰακώβου ὑποχρέωσε τὸν π. Πατάπιο νὰ περιορίσει τὴ διαπραγματεύσή του μόνο στὸ ὕμναγιολογικὸ ἔργο γιὰ τὴ Θεοτόκο καὶ τοὺς ἁγιορεῖτες ὁσιομάρτυρες. Τὸ μοτίβο γιὰ κάθε ἐπὶ μέρους ἔργο περιέχει: Εἰσαγωγικά, πηγές, χειρόγραφη παράδοση καὶ ἐκδόσεις.

Στὸ Β' κεφάλαιο (Τὸ ὕμναγιολογικὸ ἔργο τοῦ μοναχοῦ Ἰακώβου Νεασκητιώτου γιὰ τὴ Θεοτόκο, σσ. 271-425) ἐξετάζεται καὶ ἀναλύεται τὸ ἀγιολογικὸ καὶ ὕμνογραφικὸ ἔργο τοῦ Ἰακώβου γιὰ τὶς ἑξῆς θεομητορικὲς ἐορτὲς ἢ θαυματουργικὲς εἰκόνες τῆς Θεοτόκου ποὺ βρίσκονται στὸ Ἅγιον Ὄρος: 1) Ἁγία Σκέπη, 2) Εὐχαριστήρια πρὸς τὴ Θεοτόκο γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἀπὸ τὴν κατοχὴ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, 3) Εἰκόνα τοῦ Ἄξιόν Ἔστιν, 4) Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου, 5) Εἰκόνα τῆς Γλυκοφιλούσης τῆς μονῆς Φιλοθέου, 6) Εἰκόνα τῆς Προδρομίσσης τῆς λαυρωτικῆς σκήτης τοῦ Τιμίου Προδρόμου καὶ 7) Περὶ τῆς ἐλεύσεως τῆς Θεοτόκου στὸν Ἄθωνα. Στὸ πλαίσιο τῶν ἀνωτέρω θεμάτων παρουσιάζονται: 4 Ἐγκωμιαστικοὶ λόγοι, 3 Διηγήσεις-ὑπομνήματα, 3 Ἀκολουθίες, 2 Ἀναπληρώματα Ἀκολουθιῶν-Κανόνες καὶ 1 Παρακλητικὸς Κανόνας.

Στὸ Γ' Κεφάλαιο (Τὸ ὕμναγιολογικὸ ἔργο τοῦ μοναχοῦ Ἰακώβου Νεασκητιώτου γιὰ τοὺς ἁγιορεῖτες ὁσιομάρτυρες, σσ. 427-750) ἐξετάζεται καὶ ἀναλύεται τὸ ἀγιολογικὸ καὶ ὕμνογραφικὸ ἔργο ποὺ ἔχει συντάξει ὁ Ἰακώβος Νεασκητιώτης γιὰ τοὺς ἑξῆς Ἁγιορεῖτες ὁσιομάρτυρες: 1) Εἰκοσιῆξι Ζωγραφεῖτες ὁσιομάρτυρες, 2) Βατοπαιδινοὺς ὁσιομάρτυρες, 3) Ἀγαθάγγελο Ἐσφιγμένιτη, 4) Ἰάκωβο Ἰβηροσκητιώτη καὶ τοὺς δύο μαθητὲς τοῦ Ἰακώβου καὶ Διονύσιο, 5) Ἁγιαννανίτες ὁσιομάρτυρες, 6) Ἰβηροσκητιῶτες ὁσιομάρτυρες, 7) Δαμιανὸ ὁσιομάρτυρα καὶ ἱερομάρτυρα Κοσμᾶ τὸν Αἰτωλό, 8) Γεράσιμο ὁσιομάρτυρα τῆς σκήτης Κουτλουμουσίου, 9) Κυπριανὸ ἱερομάρτυρα Κουτλουμουσιανό. Ἀντικείμενα διαπραγματεύσεως γιὰ τοὺς ἀνωτέρω ὁσιομάρτυρες εἶναι: 3 Βίοι καὶ Μαρτύρια, 5 Ἐγκωμιαστικοὶ λόγοι, 5 Ἀκολουθίες, 4 Ἀναπληρώσεις καὶ διασκευὲς Ἀκολουθιῶν-Κανόνες, 4 Παρακλητικοὶ κανόνες καὶ 1 Χαιρετιστήριος Οἶκος.

Ἡ διαπραγματεύση τῶν ἐπὶ μέρους ἔργων τοῦ Ἰακώβου εἶναι ἄλλοτε ἐξαντλητικὴ καὶ ἄλλοτε ἐνδεικτικὴ, μὲ παράθεση πολλῶν κειμένων καὶ μὲ προσπάθεια γιὰ ἀπαντήσεις σὲ ἐρωτήματα τῆς ἔρευνας.

Ἡ Βιβλιογραφία, ἀποτελούμενη ἀπὸ τὶς ἀνέκδοτες καὶ ἐκδεδομένες πηγές καὶ τὰ βοηθήματα, εἶναι ἐκτενέστατη (σσ. 761-818). Στὸ Ἐπίμετρο (σσ. 819-874) ἐκδίδονται τρία ἀνέκδοτα κείμενα τοῦ Ἰακώβου (Ἐγκωμιαστικὸς λόγος γιὰ τὸν ὁσιομάρτυρα Νικόδημο, Οἶκοι κατ' ἀλφάβητον γιὰ τὸν ἴδιο ὁσιομάρτυρα, καὶ Ἀκολουθία ἀφιερωμένη στοὺς εἴκοσι ἕξι ὁσιομάρτυρες τῆς μονῆς Ζωγράφου). Τὸ Γενικὸ Εὐρετήριο (σσ. 885-911) ἀναμφίβολα καθιστᾷ τὴν ἐκτενέστατη διατριβὴ εὐχρηστὴ στοὺς ἀναγνώστες μελετητὲς. Ὁφείλω πά-

ντως νά σημειώσω ὅτι κατὰ τὴ συγκρότησή του δὲν τηρήθηκε μία βασικὴ ἀρχή: Τὰ ὀνόματα αὐτοκρατόρων, βασιλέων, ἡγεμόνων, πατριαρχῶν, μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων προηγούνται τῶν ἐπωνύμων, ὅταν ὑπάρχουν. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ ὀνόματα τῶν Βυζαντινῶν.

Ἡ παρούσα διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ π. Παταπίου εἶναι πολυδιάστατη συμβολὴ στὴν ἔρευνα, διότι: 1) Προσφέρει πολλὰ νέα στοιχεία γιὰ τὸν Ἰάκωβο Νεασκητιώτη. 2) Ἀποκαθιστᾷ τὴν ἀλήθεια γιὰ τὴν πατρίδα του (Κύθηρα) καὶ γιὰ τὴ σχέση του μὲ τὸ μοναχὸ Θεοδώρητο. 3) Δίνει τὴν πραγματικὴ εἰκόνα γιὰ τὸ κωδικογραφικὸ καὶ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Ἰακώβου. 4) Εἶναι χρήσιμη γιὰ τὴν περαιτέρω ἔρευνα, μὲ τὸν κατάλογο τῶν ἔργων τοῦ Ἰακώβου. 5) Παρέχει τὴν ἀφορμὴ γιὰ τὴ μελέτη καὶ τὴν ἔκδοση ἀνέκδοτων ἔργων τοῦ Ἰακώ-

βου. 6) Διορθώνει λάθη προηγούμενων ἐρευνητῶν. 7) Ἐπισημαίνει λάθη καὶ ἀνακρίβειες τοῦ Ἰακώβου. 8) Παρουσιάζει ἀναλυτικὰ ὀρισμένα ἔργα τοῦ Ἰακώβου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀρκετὰ εἶναι ἀνέκδοτα. 9) Ἐκδίδει τρία ἀνέκδοτα ἔργα τοῦ Ἰακώβου.

Τὴ χρησιμότητα τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ π. Παταπίου γιὰ τὴν περαιτέρω ἔρευνα ἐπιβεβαιώνει ἡ ἐνασχόληση τοῦ καθηγητοῦ Ἀστέριου Ἀργυρίου μὲ τὸν ὑπ' ἀριθμ. 639 κώδικα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παντελεήμονος, γραφέας τοῦ ὁποῖου ἦταν ὁ Ἰάκωβος ὁ Νεασκητιώτης. Καρπὸς τῆς ἐνασχολήσεως αὐτῆς εἶναι τὸ ἄρθρο «Ἐσχατολογικοὶ προσανατολισμοὶ καὶ ἐρμηνεῖες στὴν Ἀποκάλυψη στίς παραμονές τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (Ἄ Κώδ. ἀριθ. 693 τῆς Ἱ. Μ. Παντελεήμονος)», Θεολογία 85/4 (2014) 263-302.

Δημήτριος Β. Γόνης